

biznis i politika

SERIJAL VIŠNJE STAREŠINE (4.): Zaman nam najznamenitiji položaj, ako nam umnih i moralnih sila uzmanjka

30. kolovoz 2024.

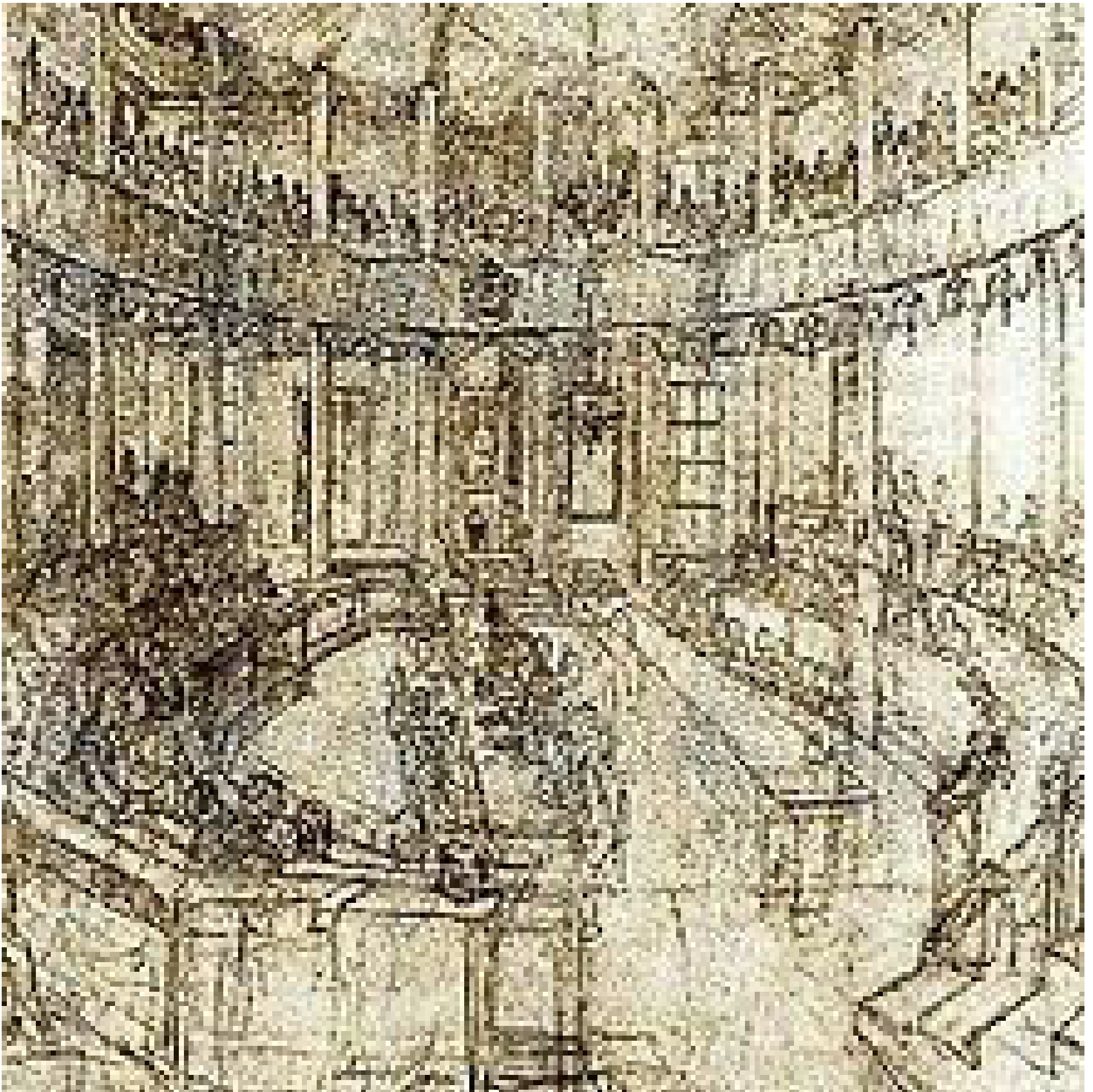
Josip Juraj Strossmayer, slika, Franjo Josip Mucke, 1871. foto Hrvatski Povijesni Muzej

Piše:
Višnja
Starešina

U vrijeme kada se hrvatska politička retorika nerijetko spušta na razinu psovke, a strateško promišljanje budućnosti i ne postoji, cilj je ovog serijala podsjetiti kako se o velikim i egzistencijalnim izazovima naroda i države može promišljati, govoriti i djelovati drukčije. Predstaviti ćemo vam sedam značajnih govora ili pisama iz izazovnih razdoblja hrvatske povijesti, koji svjedoče kako su onodobni hrvatski političari definirali ključne nacionalne izazove i kako su na njih odgovarali. Na kraju, u osmom nastavku, osvrnut ćemo se na današnje stanje. Mnogi od tih povijesnih izazova u svojoj su suvremenijoj inačici i danas prepoznatljivi i prisutni

Gotovo dva stoljeća su prošla između dekapitacije [Petra IV Zrinskog](#) i Frana Krste Frankopana u Bečkom Novom Mestu i znamenitog govora biskupa Josipa Jurja Strossmayera u Saboru 29. travnja 1861. u Zagrebu. ‘Egzemplarnom kaznom’ za Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana i progonom njihovih obiteljskih loza do zatiranja, Bečki je dvor obezglavio hrvatsku plemićku elitu koja je bila nositelj političkih procesa, ali i kulturnog i ukupnog društvenog razvoja. Govor đakovačkog biskupa i prvaka Narodne stranke na zasjedanju Sabora 1861. vjerojatno je najsnažniji poziv za stvaranje autentične i autohtone nacionalne elite ikad izgovoren pred hrvatskim Saborom. Kićenom i kultiviranim retorikom, po kojoj je bio čuven, biskup Strossmayer poručio je svojim kolegama zastupnicima:

Skica zasjedanja Hrvatskog sabora 1861. godine foto Wikimedia Commons

Gospodo, nije dosta, da nosimo zdravu mišicu i srce junačko. Danas se vojuje više i odlučuje oružjem duha nego oružjem materijalnim. Zaman nam najznamenitiji položaj, zaman najplemenitije zadaće, ako nam umnih i moralnih sila uzmanjka, bez kojih sve blago neba i zemlje ništa ne prudi... Atena bijaše malahni grad, stara Grčka, što se prostora tiče, neznatna, pak će se ipak Atena i stara Grčka zbog umnih i moralnih sila svojih na sve strane svijeta proslavi niti će joj igda slava potamnjeti... Stari Rim već odavno poginu, ali ne poginu slava staroga Rima. Duhu staroga Rima u istim razvalinama starorimskih umotvora ni danas se svijet dosti načuditi ne može. Živi stari Rim još i danas u neumrlim proizvodima uma i znanosti svojih... Mala šaka Francuza i Engleza zauze Peking, ponizi i upokori narod od više sto milijuna ljudi. Toli više valja umna sila od materijalne. To je ona sila, koja nebom i zemljom vlada; to je ona sila, koja zvijezde po nebu broji i stazu im pokazuje; to je ona sila, koja parom upravlja, da plav naprijed goni; to je ona sila, koja munji zapovijeda, da misao čovječju s jednoga kraja svijeta na drugi prenosi; to je ona sila, koja u busuli mornaru na pučini morskoj danju i noću svijetli...

Hrvatska u europskom ‘narodnom proljeću’

Za vrijeme gotovo dva stoljeća duge hrvatske ‘šutnje’ i tavorenja hrvatskih zemalja na geopolitičkim rubovima Europe rascjepkanih i potlačenih u različitim carstvima (pod Habsburzima, Ugarima, Mlecima, Turcima) stubokom se promijenila Europa. Francuska revolucija 1789. godine otvorila je nepovratno procese revolucionarnih promjena na europskom kontinentu u kojima je nestajao stari feudalni poredak. U sljedećim će se desetljećima, uz povremene pokušaje povratka na staro, nezaustavljivo stvarati novi poredak – kapitalistički u ekonomskom segmentu i pluralističko-višestranački u političkom segmentu – u kojem se politika više neće vezivati uz plemićke staleže i njihove posjede, već uz političke stranke, višestranačke izbore i izabrane narodne zastupnike. Otomansko carstvo je bilo na zalasku svoje moći.

poredak i snagu uz pomoć strogo centralizirane uprave i nametnute germanizacije negermanskih naroda Monarhije. Kao odgovor na taj germanski centralizam Bečkog dvora, u potlačenim su narodnima nastajali pokreti za jačanje kulturnog i nacionalnog identiteta, poput panslavističkog, ilirskog pokreta, koji je tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća bio vrlo snažan u hrvatskim zemljama.

No razdjelnica koja će promijeniti državno-političku arhitekturu Europe je 1848. godina, godina ‘narodnog proljeća’ ili narodnih revolucija, koja će i nakon privremenog gušenja u drugoj polovici 19. stoljeća dovesti do stvaranja nacionalnih država u Europi, do Europe država kakvu danas poznajemo. Pred Bečki dvor to je postavilo pitanje: kako očuvati Monarhiju u novim okolnostima? Prije svega, kako zaustaviti Ugarsku, najsnažniju od negermanskih zemalja Monarhije, u kojoj je već bujao pokret za državnu samostalnost i jačao revolucionarni duh, ali i izrazite velikomađarske ambicije, uključujući i osvajačke ambicije prema Hrvatskoj koju su smatrali dijelom Ugarske.

Ban Josip Jelačić, slika, Ivan Zsche foto Wikimedia Commons

Za Hrvate su revolucionarna gibanja 1848. bila prilika za priključiti se europskom procesu nacionalnih preporoda s tendencijom državnog osamostaljenja, u koje su ušli iz pozicije društveno opustošene, politički obespravljene i teritorijalno razmrvljene zemlje Habsburške monarhije. I učinjen je značajan korak naprijed. Hrvatski ban Josip Jelačić raspisao je izbore, koji su održani u svibnju 1848. na kojima je mogao glasovati ‘svaki domovine ove sin, bez razlike roda i staleža, samo ako je pismen i ako je navršio 24 godine’, čime je ukinut staleški sustav Sabora. Doduše, dio zastupnika je i dalje ulazio u Sabor po plemićkoj osnovi.

Novi Sabor kojeg je činio 191 izabrani zastupnik, na kojem je po prvi put službeni jezik bio hrvatski (službeni jezik staleškog Sabora je bio latinski), počeo je zasjedanje početkom lipnja 1848. i u svome je kratkom radu donio nekoliko odluka značajnih za dugi put prema hrvatskoj državi. Odlukom Sabora ukinuto je kmetstvo, čime je formalno dokinut feudalni poredak. Učinjeni su i prvi koraci prema ostvarenju hrvatske državnosti: Sabor je zatražio ujedinjenje Dalmacije i Vojne krajine s Hrvatskom, zatražio je ustavno ograničenje vlasti habsburškog monarha i potvrdio odluku bana Jelačića o prekidu odnosa s Ugarskom, kojom se ne priznaje ugarska vlada, a izvršne se ovlasti daju hrvatskome banu Josipu Jelačiću.

No taj novi hrvatski parlamentarizam bio je kratka vijeka. Zbog ugarskog revolucionarnog pokreta za osamostaljenje od austrijske krune, rad hrvatskog Sabora već 8. srpnja 1848. suspendiran je ‘do sretnijih vremena’, a ban Jelačić je s hrvatskom vojskom krenuo u pomoć Bečkom dvoru, pomoći im ugušiti mađarsku oružanu pobunu. Kao da se povijest ponavljala, samo s drukčijom podjelom uloga. Nekoć su Frankopani i Zrinski hitali u pomoć Beču, braneći ga od Turaka, a nakon što je Ugarska gotovo pokorena. Sada je ban Jelačić branio Beč od ojačalih Mađara koji su željeli napustiti Monarhiju, prisvajajući pritom i ugarsko pravo i na hrvatske zemlje. Nakon gušenja mađarske revolucije, Ugarska je kažnjena suspenzijom demokratskih institucija i ponovnom strogom centralizacijom Monarhije, poznatom i kao ‘Bachov apsolutizam’, nazvan po austrijskom ministru unutarnjih poslova Alexanderu Bachu. Istim ‘Bachovim apsolutizmom’, Bečki dvor je ‘nagradio’ Hrvatsku za njezinu lojalnost i pomoć u slamanju mađarske revolucije. To je među ostalim značilo: ukidanje Sabora, ukidanje samouprave županija, njemački je jezik ponovo postao službeni...

Ban Josip Jelačić na Hrvatskom saboru 1848., slika, Dragutin Weingartner foto Wikimedia Commons

Strossmayer – svećenička zvijezda u usponu

Kao posrednik u dogovorima između bana Jelačića Bečkog dvora o slamanju mađarske revolucije, u nekoliko je navrata sudjelovao i mladi tridesettrogodišnji hrvatski svećenik i teolog, koji je tada radio u Beču – Josip Juraj Strossmayer. Strossmayer je u to vrijeme bio teološka i svećenička zvijezda u usponu, zanimljive obiteljske povijesti.

Kada je habsburški car Leopold I (isti onaj koji je dao pogubiti Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana) ponovo vratio Osijek ispod turske vlasti (1687.), u demografski opustošenu Slavoniju Bečki je dvor počeo sustavno doseljavati stanovništvo iz drugih dijelova Monarhije, pretežno iz germanskih zemalja. Cilj je bio učiniti to područje obrambeno i ekonomski održivim naspram Osmanskom carstvu. Ali i učvrstiti germanski karakter Monarhije na njezinim rubnim područjima. Među tim doseljenicima bio je i narednik iz Linza (Gornja Austrija) Paul Strossmayer, pra-pradjed Josipa Juraja Strossmayera. Obitelj se vrlo brzo asimilirala, odnosno pohrvatila, kao i nemali broj doseljeničkih obitelji iz tog razdoblja. Ali je na društvenoj ljestvici ostala pri dnu. Ili, kako je to kazao sam Strossmayer ‘ja sam od prostih, neukih roditelja proizišao te sam osobito u mlađoj dobi svojoj podosta tegoba u obrazovanju svom oćutio’.

No nakon što je savladao te prve obrazovne prepreke, proizašle iz skromnog obiteljskog nasljeđa, njegovi iznimni potencijali koji graniče s genijalnošću posvuda su prepoznavani i njegovu karijernom putu samo je nebo bila granica. S obzirom na skromno podrijetlo svećeništvo je bio logičan poziv u kojem se mogao ostvariti. Nakon franjevačke gimnazije u Osijeku i sjemeništa u Đakovu, poslan je na prestižni studij teologije u Peštu, na kojem se kao student isticao iznimnim rezultatima. ‘Strossmayer će postati ili najveći heretik 19. stoljeća ili će biti najsnažniji oslonac Katoličke crkve’, prognozirao je šef njegove ispitne komisije nakon ispita iz dogmatike. Nakon kraćeg svećeničkog staža u Đakovu i Petrovaradinu, odlazi na bečki Augustineum, elitnu instituciju za obrazovanje nadarenih svećenika s područja cijele Monarhije gdje počinje njegov streloviti uspon.

Mladi biskup Josip Juraj Strossmayer, 1850. foto Wikimedia Commons

U njegovim karakteristikama jedan je nastavnik napisao: ‘obdaren najzačudnijim pamćenjem, a pri svemu pokazao spokojan i jasan um i oštre nezavisne procjene. Istodobno, on s jednakom ljubavlju poseže za povijesnim i misaonim aspektima teoloških disciplina’. Već kao studentu bilo mu je dopušteno održati moralnu propovijed kraljevskoj obitelji u Schonbrunu, u kolovozu 1847. postaje jedan od trojice ravnatelja Augustineuma i profesor kanonskog prava, a uz to i dvorski kapelan. To mu omogućava najizravnije veze s obitelji Habsburg, zbog kojih je i mogao postati ‘posrednik’ između Bečkog dvora i bana Jelačića u gušenju mađarske revolucije. Sa samo 35 godina, zahvaljujući i vezama na Bečkom dvoru, u jeku revolucionarnih previranja Strossmayer je imenovan biskupom Đakovačke biskupije (1849.). Već u trenutku imenovanja na Dvoru ga je počeo pratiti glas da je ‘panslavist’, što mu je u vrijeme Bachova apsolutizma priskrbilo stalnu policijsku pratnju.

Biskup vizionar i graditelj – prosvjetom k slobodi

Imenovanje Strossmayera biskupom malene pogranične biskupije postalo je zaglavni kamen razvoja hrvatske kulture te sustava znanosti i obrazovanja, dakle sustava koji oblikuju nacionalnu elitu, proizvode ‘softver’ nužan za stvaranje samostalne države i njezinu opstojnost. Pozicija biskupa te iznimni poduzetnički i gospodarski talent omogućili su Strossmayeru da svoju jasnu viziju i svoje biskupsko geslo ‘Sve za domovinu. Prosvjetom k slobodi’ pretvori u (iz)gradnju institucija i stvaranje njihova sadržaja. Model je bio crlo jednostavan: Slavonija je i tada (ili osobito tada) bila bogata hrastovim šumama, a biskupija je bila veliki posjednik. Biskup Strossmayer je na umješnoj eksploataciji biskupijske hrastovine izgradio temeljnu nacionalnu kulturnu, znanstvenu i obrazovnu infrastrukturu koju i danas koristimo. Svoje vizije teško je mogao ostvariti bez političkog angažmana, a i istinski je bio ‘inficiran’ politikom pa se angažirao u Narodnoj stranci (u čijoj je platformi bilo i nacionalnih i liberalnih i konzervativnih elemenata), a ubrzo je postao i njezin vođa (1860.-1863.).

Zagrebačko sveučilište 1905., razglednica foto Unizg

Kada je po okončanju Bachova apsolutizma nakon 13-godišnje stanke obnovljen rad hrvatskog Sabora, već na njegovo prvo zasjedanje 1861. godine politički vođa narodnjaka i đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer došao je s pripremljenim projektima osnivanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) i osnivanja (jugoslavenskog) Zagrebačkog sveučilišta, koje je iznio u svome glasovitom govoru pred zastupnicima, koji je i predmet ovog članka, i za njega je dobio jednoglasnu podršku na kojoj zastupnicima zahvaljuje riječima:

Svijetli bane, gospodo narodni zastupnici!

U ovaj svečani čas - srce od radosti ustrepti, dočim vidim jednu od najusrdnijih i najplemenitijih namjera naroda našega s tolikim vašim odobrenjem, s tolikim vašim usklikom i ushićenjem primljenu i oživotvorenu. Gdje je toli srdačna jednodušnost, tu će biti blagoslov božji, tu će biti i blagodarna desnica naroda našega, svaki dan to više procvate ter narod naš duševnim blagom svojim u tolikom izobilju obogati, da se naskoro s najizobraženijim narodima svijeta ustakmiti može.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU) foto HAZU

Pridjev ‘jugoslavenski’ u Strossmayerovim političkim projektima podrazumijeva posve drukčiji sadržaj od onoga kojeg je zadobio nakon stvaranja Prve Jugoslavije, kada je jugoslavenstvo postalo paravan i instrument velikosrpskih projekata. Strossmayer je istinski vjerovao u ujedinjavanje slavenskih naroda u zajedničku jugoslavensku državu, s ujedinjenom Hrvatskom (s pripojenom Dalmacijom) u središtu tog saveza. I istinski je vjerovao da će takva zajednička država u kojoj će svi narodi imati svoju samostalnost biti u sastavu federalizirane habsburške Monarhije. Njegove političke vizije bile su bliske suvremenijim vizijama Europske unije i proširene Europske unije, ali i sasvim izvan vremena i realpolitičkih

Veliki intelektualac, vizionar i graditelj pokazao se, međutim, kao (pre)veliki sanjar i naivac u politici, koji je previdio čak i temeljne prepreke svojim političkim snovima – poput austrijskih, srpskih ili mađarskih velikodržavnih projekata. Zato je je često ostajao razočaran u politici, bio prinuđen korigirati svoje stavove, zbog čega je bivao žestoko kritiziran od političkih protivnika, osobito od vođe pravaša Ante Starčevića, utemeljitelja projekta hrvatske državne samostalnosti. Nakon neuspješne i razočaravajuće političke epizode, 1873. se povlači iz aktivnog političkog života i nastavlja činiti ono u čemu je bio najbolji i do današnjih dana nedostižan – graditi kulturnu, znanstvenu i obrazovnu infrastrukturu i pomicati granice društvenog razvoja.

Strossmayer osporava papinsku ‘nezabludivoti’

Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima u Rimu foto Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima

Kao trajni podsjetnik na Josipa Juraja Strossmayera ostala je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (JAZU), koju je koncipirao gledajući kao uzore Francusku akademiju, Austrijsku akademiju znanosti i britansko Kraljevsko društvo. Najvećim je dijelom financirao izgradnju njezine zgrade u Zagrebu, poklonio joj veliku galeriju vlastitih slika... Njegovom je zaslugom osnovano Zagrebačko sveučilište (1874. godine), Zavod Sv. Jeronima u Rimu, sagrađen je niz škola i crkvenih ustanova diljem Hrvatske. Iz njegove su zaklade stipendirani siromašni studenti, podupirao je crkvene i kulturne časopise i izdavaštvo, kupovao tiskare. Kada je gradio angažirao je najbolje majstore i to na europskoj razini. Jedan od dokaza je i đakovačka katedrala. I sve je to činio u maniri najboljeg poduzetnika, umješnim korištenjem biskupijske imovine.

Nastojao je pomicati granice i u društvenim i u crkvenim odnosima. Zalagao se da spisateljica Marija Jurić Zagorka uđe u uredništvo časopisa Obzor, za koji je dotad pisala pod muškim pseudonimom. Konzervativni hrvatski muževi nastojali su joj uskratiti članstvo u uredništvu zato što je – žena. A biskup Strossmayer na to je imao odgovor: ‘Ako se prohtjelo Svemogućem Bogu da ženi podijeli jednake umne sposobnosti kao i muškarcu, onda se mi, crvi zemaljski, toj njegovoj volji trebamo pokoriti.’

Na Prvom vatikanskom koncilu (1868.-1870.) predvodio je grupu biskupa koja se protivila dogmi o ‘papinskoj nezabludivosti’ (nepogrešivosti) Pape Pia IX. Većina je prihvatila dogmu, no način na koji je argumentirao svoje stavove protiv ‘papine nazabludivosti’ učvrstila je status biskupa Strossmayera kao jednog od vodećih teologa Katoličke crkve u tadašnje doba.

Prvi Vatikanski koncil foto Wikimedia Commons

Tajna grofice Magdalene Unukić

Neki detalji iz Strossmayerova privatnog života ostali do danas su obavijeni velom tajne, na razini nikad potvrđenih nagađanja. Jedna od tih ‘javnih tajni’ njegov je odnos s groficom Magdalenom Unukić rođenom Pupić, mladom udovicom generala Unukića. Nagađalo se onodobno i u selu (Đakovo) i u gradu (Zagreb) da je njihov odnos dublji od trajnog i odanog prijateljstva, a da je Magdalenina kći, utjecajna i društveno aktivna grofica Albertina, udana Adrowski, zapravo (i) biskupova kći. U prilog glasinama govorila je i otmjena vila u Jurjevskoj ulici u Zagrebu, koju je Albertini 1894. godine poklonio biskup Strossmayer, bogata prepiska biskupa i Albertine koja je pohranjena u Hrvatskom državnom arhivu, kao i podatak da je njezina majka, grofica Magdalena Unukić sahranjena u istoj grobnici sa Strossmayerovim roditeljima, u koju je nakon balzamiranja prenesen i dio njegovih posmrtnih ostataka. No ta su nagađanja ‘pokrivena’ pričom da su groficu Magdalenu posvojili biskupovi roditelji, nakon što je kao djevojčica ostala bez roditelja. Ali ni ta priča nije pokrivena pisanim dokazima, a i pomalo bizarno djeluje da bi djevojčicu iz višeg društvenog sloja posvojila obitelj siromašnog mesara Ivana Strossmayera, a da to ‘selo’ ne zna, sve dok Josip Juraj Strossmayer ne postane biskup u Đakovu, a grofica Magdalena Unukić, sada već mlada udovica ne postane stalna gošća u njegovu biskupskom dvoru. I tako, svatko ima svoju priču.

Prema američkom povjesničaru hrvatskog podrijetla Williamu Tomljanovichu, koji je na Strossmayeru i doktorirao na Yaleu: ‘Biskup Strossmayer jedini je Hrvat svoga doba koji je dosegao svjetsko značenje’. Dopisivao se s četverostrukim britanskim premijerom Williamom Ewartom Gladstonom. Zanimljivo je i laskavo opažanje koje je o Strossmayeru iznio njegov suvremenik, talijanski političar i državnik Marko Minghetti: ‘Imao sam sreću upoznati gotovo sve eminentne ljude našeg vremena, no samo njih dvojica su na mene ostavila dojam da su drugačiji od nas. To su njemački kancelar Bismarck i hrvatski biskup Strossmayer.’ Laskava je dakako usporedba s Ottom von Bismarckom, ocem i ujediniteljem njemačke države, koju je stvorio i uspješno vođenim ratovima. No u političkom smislu Strossmayer je bio njegova suprotnost: postavio je temelje nadgradnji i sadržaju potrebnome za opstanak i razvoj države. Samo je pritom zaboravio – državu.

Takav intelektualno superiorni, kozmopolitski, samouvjereni i u crkvenom, društvenom i političkom životu sveprisutni biskup Strossmayer imao je dakako i mnogo političkih protivnika, koje je naprosto iritirao. Osobito veliku i trajnu netrpeljivost prema Strossmayeru gajio je i otvoreno je iskazivao njegov politički suvremenik i politički protivnik Ante Starčević, koji ga je posprdno nazivao Joca Štroca, aludirajući na njegove panslavističke sklonosti. Iako politički suprotstavljeni u realnom vremenu i okolnostima, obojica su iznimno zaslužni za razvoj ideje samostalne hrvatske države. Čak štoviše na istom zasjedanju Sabora na kojem je biskup Strossmayer definirao kulturu, znanost i obrazovanje kao ključno hrvatsko oružje za budućnost, dr. Ante Starčević je elaborirao projekt Hrvatske kao samostalne suverene države u govoru koji će biti tema sljedećeg nastavka.

Ovaj je članak objavljen uz financijsku potporu Agencije za elektroničke medije iz Programa poticanja novinske izvrsnosti.

[#VIŠNJA STAREŠINA](#) [#POVIJEST](#) [#JOSIP JURAJ STROSSMAYER](#) [#PETAR ZRINSKI](#) [#FRAN KRSTO FRANKOPAN](#) [#BAN JOSIP JELAČIĆ](#)

aktualno

Održano ročište o stečaju Jadran tvornice čarapa, sud će naknadno poslati odluku i obavijest pisanim putem

Nezaposlenost u eurozoni u kolovozu nepromijenjena, u Hrvatskoj blago pala

Za nepoštene trgovačke prakse do sada izrečene kazne od 1,2 milijuna eura

Hrvatska na 43. mjestu prema globalnom inovacijskom indeksu

moglo bi vam biti zanimljivo